

УДК 373.5.091.212.3:37.042:[373.5.016:62/68]

Дрозденко В. М., Костюченко О. М.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЧИТЕЛЕМ ТЕХНОЛОГІЙ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНИХ ПІДХОДІВ ДО НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Розглядаються різні підходи до навчально-виховного процесу стосовно обдарованих дітей, серед яких індивідуально-особистісний підхід, дидактичний, психодідактичний та інші. Робиться висновок, що розвиток обдарованості дітей є результатом значної кількості об'єктивних та суб'єктивних чинників. Соціальна взаємодія педагогічних, соціальних установ та сім'ї є пріоритетним компонентом цілісного соціально-виховного середовища, що мобілізує виховні ресурси, посилює та вдосконалює соціалізуючий вплив на особистість школяра. Цей важливий напрям взаємодії потребує подальшого наукового вивчення, системного розвитку та вдосконалення.

Ключові слова: обдарований учень, особистісно-орієнтована педагогіка, інноваційні підходи до навчання, педагогічний супровід, проект виховного простору, сучасний вчитель технологій.

Постановка проблеми. Розбудова сучасного українського суспільства, його європейський вектор розвитку потребує громадян здатних самостійно створювати оптимальну життєву та творчу атмосферу, креативно мислити та діяти. Відтак подальшого розв'язання потребує проблема забезпечення особистісної, соціальної самореалізації та професійного самовизначення обдарованих дітей у нових соціально-економічних умовах [6].

Навність у закладах загальної середньої освіти значної кількості дітей з високим рівнем загальних і спеціальних здібностей вимагає комплексної роботи з їх розвитку і підтримки [7]. Спеціально організована робота з обдарованими учнями є реалізацією права особистості на індивідуальність, унікальність, внутрішню свободу, особистісну самореалізацію [6].

Проектування нового змісту навчання спрямоване на осмислення і розвиток реальної практики диференційованого підходу до розвитку обдарованості учня, розробку і введення до навчального процесу індивідуальних програм і планів, зокрема по освітній галузі «Технології», розвиток практики психолого-педагогічного і тьюторського супроводу, вирішення проблем особистісного розвитку здібного старшокласника засобами навчання, ефективної взаємодії педагога з учнем і його батьками. Така робота може бути ефективною лише за умов співпраці всіх суб'єктів освітнього процесу – обдарований учень, однолітки, батьки, педагоги, психологи, тьютори, адміністрація [1].

Аналіз наукових досліджень. Прогрес обдарованої людини у контексті особистісно-орієнтованого підходу до навчання, розвиток особистісних, комунікативних, регуляторних універсальних навчальних дій, що проявляються у становленні соціального інтелекту, творчих здібностей, цілепокладанні й рефлексії, умінні вести за собою (лідерства), брати на себе відповідальність досліджували в різний час В. Юркевич, А. Кулемзіна, Е. Ландау, О. Савенков [1].

Проблемі розвитку обдарованості дітей шкільного віку присвятили значну кількість наукових досліджень: І. Бех, Н. Стародубцева, Ю. Гончарук, М. Гудь, О. Антонова, Т. Герлянд, О. Німак, А. Хуторський, Е. Воронова, О. Музика, Ю. Паненкова. Проте, незважаючи на спроби науковців створити єдині теоретичні позиції з окресленої проблеми та забезпечити координацію зусиль щодо її практичного вирішення, спостерігається значна розбіжність у думках щодо організації діяльності з обдарованими дітьми [2, с. 25].

Як зазначають О. Веліканова та О. Дзюбенко зазначають, що обдарованість – це не лише своєрідне поєднання здібностей людини, а й своєрідний сплав її особистісних якостей [5]. Саме тому обдарована дитина й потребує до себе підвищеної уваги, що їй притаманні особливі риси характеру, особливості в мисленнєвій сфері й у навчальній діяльності [8].

Найкращою, на думку Т. Седової, системою роботи з такими школярами є така, в якій виявляється і розвивається кожна обдарована дитина. Система має бути спрямована, перш за все, на те, щоб пізнати талант кожного і розвинути його. Педагоги, помічаючи обдарованість школяра і, зокрема в підлітковому віці (інтелектуальну, творчу, соціальну, будь-яку) і прокладаючи лінію його майбутнього розвитку, мають розширювати діапазон педагогічної підтримки можливого вибору обдарованого школяра, а не звужувати і наперед не визначати його, не маніпулювати, а давати можливість обирати. Свідомо йти шляхом нетрадиційного, інколи невідомого, але педагогічно виправданого з точки зору такого явища, як обдарованість [8].

Мета статті полягає у впорядкуванні роботи вчителя технологій з обдарованими учнями у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави зробити висновок, що взаємодія вчителя з обдарованими учнями має відбуватися з урахуванням таких *принципів*:

- забезпечення гуманістичного, суб'єктного підходу до навчання та виховання, що ґрунтується на визнанні гідності особистості, її права на вибір, власну думку, самостійний вчинок;
- створення нового освітнього середовища, що забезпечує освітні потреби обдарованого школяра як здобувача загальної середньої освіти;
- формування паритетних взаємин у системі «вчитель – учень» на основі творчої співпраці, що забезпечує можливість творчої самореалізації обдарованого школяра;
- здійснення навчання на основі особистісної зацікавленості обдарованого учня, його індивідуальних інтересів і здібностей, що сприяє формуванню пізнавальної активності дитини на основі її інтересів;
- розвиток системного, інтуїтивного мислення, вміння деталізувати інформацію, що дисциплінує розум учня, формує творче, нешаблонне мислення;
- організація неперервної самостійної та самоосвітньої діяльності учнів, що сприяє вихованню особистостей, здатних виявити наполегливість, дисциплінованість;
- забезпечення вільного вибору форм, напрямів, методів діяльності, що сприяє розвитку вміння критично оцінювати свої можливості й прагнення самостійно розв'язувати все складніші завдання [4, с. 5].

Застосування цих принципів потребує творчого підходу до організації навчання як інтегрованого процесу, який сприяє формуванню цілісної картини світу, дає змогу учням самостійно обирати "опорні" знання з різних наук при максимальній орієнтації на власний досвід.

Сучасному вчителю технологій мають бути доступні *різні підходи* до навчально-виховного процесу стосовно обдарованих учнів.

Серед них індивідуально-особистісний підхід, який ґрунтується на тому, що необхідно враховувати не лише індивідуальність учня, а й усю систему відносин особистості з оточенням; оцінювати вплив цих стосунків на психіку школяра та його індивідуальні можливості. Обов'язковими елементами цього підходу є вивчення досягнутого рівня розвитку особистості та індивідуалізація процесу навчання, яка б опиралася на досягнутий рівень і зберігалася протягом усього процесу навчання.

Провідною формою розвитку здібностей є розвивальні завдання, що забезпечують оптимальне навантаження для обдарованого учня й формують у нього раціональні вміння розумової праці.

Дидактичний підхід. Найхарактернішим проявом обдарованості є ті здібності, які вже притаманні певній особистості. Завдання педагога – створити таку навчальну ситуацію, яка б максимально навантажувала провідну здібність конкретного школяра (інтелектуальну, творчу, спортивну тощо). Бажано, щоб ці учні навчалися за спеціальними навчальними індивідуальними програмами або в спеціальних закладах освіти.

Дидактико-психологічний пріоритет залишається за дидактикою. Наочним прикладом цього підходу є введення в освітній процес психологічної служби, яка має компенсувати труднощі, що виникають у вчителя та учня під час реалізації навчальної програми.

Психодидактичний підхід має психологічний пріоритет у побудові освітянських технологій. В останнє десятиріччя це знайшло відображення в теорії та практиці розвивального навчання, за наявності якого знання, вміння та навички з мети освітнього процесу перетворюються на засіб когнітивного (пізнавального) та особистісного розвитку учнів.

Під час реалізації цього підходу необхідно: сформувати в учителя певний рівень психологічних знань і вмінь, розуміння структури здібностей та особистості загалом, закономірностей побудови окремих навчальних програм та навчально-виховного процесу; створити експериментальні навчальні програми з урахуванням психологічних закономірностей розвитку та навчання обдарованої особистості; розуміти характер та роль освітянського середовища, у якому відбувається навчання (воно може сприяти розвитку обдарованості або шкодити проявам здібностей учня) [4, с. 6].

Зазначимо, що традиційна система навчання, зорієнтована на «середнього» учня, не сприяє належному розвитку обдарованих. Численні дослідження доводять, що психологічна своєрідність обдарованих дітей, їхні підвищені пізнавальні потреби та можливості часто є джерелом труднощів і проблем, які виникають у них у процесі навчання. Зокрема:

- одну з важливих причин неуспішності обдарованих дітей психологи пов'язують із впливом соціально-економічних і національно-культурних умов;
- високий ризик появи проблем у навчанні існує в обдарованих дітей із фізичними обмеженнями, певними захворюваннями, недостатнім харчуванням;
- в особливу групу об'єднують дітей, які важко засвоюють базові навички (читання, письмо, лічби) рідної або іноземної мови, інших галузей знань, умінь, навичок, з емоційними й поведінковими проблемами;

– особливої гостроти набувають шкільні проблеми в дітей із високим творчим потенціалом. Творча енергія, що домінує в житті таких дітей, визначає незалежність і нестандартність їхньої поведінки, невідповідність загальним правилам і авторитетам;

– перфекціонізм може також слугувати джерелом невдач і переживань обдарованих дітей: випереджаючи в розумовому розвитку ровесників, вони здатні ставити перед собою високі стандарти, ще недосяжні для них;

– проблеми в навчанні бувають наслідком нерівномірності психологічного та соціального розвитку обдарованих дітей [4, с. 11].

Аналіз психологічних особливостей обдарованих учнів і їхніх проблем дає змогу обґрунтувати *соціально-психологічну необхідність створення спеціальних програм розвитку обдарованих дітей у процесі навчання в школі*, визначити пріоритетні цілі й завдання такого навчання, розкрити сутність та особливості психолого-педагогічного супроводу обдарованих дітей.

Провідною метою навчання обдарованих учнів визначають розвиток цілісного світорозуміння та системного мислення, розкриття та розвиток індивідуальності обдарованої дитини, її творчих здібностей та духовно ціннісних основ, а завданнями є: розвиток широких пізнавальних інтересів; формування цілісної картини світу та системного мислення; розвиток творчої особистості та всіх видів мислення; набуття здатностей до самостійного здобування знань і дослідної роботи, дослідницьких умінь і навичок; розвиток комунікативних умінь; формування здатності до рефлексії, самопізнання, розуміння цінності й унікальності іншої людини й безпосередньо себе.

Визначені цілі та завдання є підґрунтям для визнання необхідності і застосування іншої, відмінної від традиційної, моделі навчання таких дітей, у центрі якої лежить не репродуктивна діяльність учня щодо засвоєння знань, умінь, навичок, а продуктивна, творча співпраця.

Навчання та виховання обдарованої особистості повинно ґрунтуватися на готовності вчителя, вихователя, тренера навчити учня самостійно планувати свій життєвий шлях, розробляти індивідуальну освітню траєкторію, а також на здатності дорослого адекватно реагувати на фізичний чи емоційний дискомфорт учня, на його запит про взаємодію. Тобто, мова йде про педагогічний супровід. А це створення педагогічних ситуацій для вільного визначення учнями відповідального вибору стратегій навчання, спілкування, поведінки, джерел необхідної інформації, завдань різноманітного характеру та складності, форм звітності тощо, створення педагогічних ситуацій щодо формування та розвитку вміння життєвого та професійного самовизначення; спільна разом з учнями розробка послідовності освітньої діяльності та забезпечення її відповідною організацією навчально-виховного процесу; рефлексивна взаємодія вчителя та учня щодо продуктів навчальної діяльності, зокрема з допомогою психолого-педагогічних карт розвитку та графіків індивідуальних досягнень учнів; створення комфортного середовища, що базується на атмосфері відкритості, діалозі, толерантності, повазі до іншої думки, позиції тощо.

Робота з обдарованими учнями будується за спеціальними програмами, які акцентують увагу на певних сильних сторонах особистості (*посилювальна модель*) або на слабких (*коригувальна модель*), що посилюють сильні сторони, щоб компенсувати слабкі (*компенсувальна модель*).

Учителі, які працюють з обдарованими учнями, менше говорять самі, менше дають інформації, влаштовують демонстрації, рідше розв'язують задачі за учнів. Замість того, щоб самим відповідати на запитання, вони спонукають до висловлювання самого учня [4, с. 12].

Можна погодитись із твердженням І. Беха, що повноцінний розвиток особистості учня відбудеться тоді, коли вона стане суб'єктом практичної діяльності [3]. На нашу думку, розвиток обдарованості буде ефективним за умови врахування проєктувального компонента у змісті практичної виховної діяльності з обдарованими дітьми з орієнтацією на майбутню професію. Визнаючи, що проєкт – це дизайн, ми солідарні з думкою Беати Анни Земби класифікувати основні напрями професійної діяльності за його видами. Таким чином, варто виокремити такі види:

– реалістичним професіям типу «людина-природа» і «людина-техніка» відповідають проєкти з виготовлення промислових виробів, об'єктів, ландшафтний дизайн;

– естетичним професіям типу «людина-художній образ» і «людина-людина» відповідають дизайн одягу, зачісок, візажу та інтер'єру;

– інформаційно-технологічним професіям типу «людина-знакові системи», відповідають проєкти з графічного дизайну (веб-дизайн).

Відповідно до зазначених напрямів професійної діяльності можна виокремити три «школи» професій («Я мислю», «Я відчуваю», «Я дію»). Вони стануть стартовими майданчиками для отримання практичних знань та умінь обдарованих дітей, сприятимуть їхній самоактуалізації та будуть забезпечувати повноцінний соціальний розвиток.

У процесі моделювання виховного простору для обдарованих школярів, враховуються такі його структурні компоненти, як: 1) суспільна потреба у реалізації цього проєкту; 2) насиченість змісту виховного процесу, що сприятиме активізації творчого потенціалу; 3) залучення громадськості, закладів та установ, здатних забезпечити творчий розвиток особистості; 4) відбір учнів, які характеризуються параметрами обдарованості в певній сфері діяльності; 5) високий фаховий рівень спеціалістів, здатних

виховувати і розвивати обдарованих школярів; 6) відповідність наукового та методичного потенціалу регіону стратегічним задачам розвитку обдарованості [2, с. 26].

Головною метою створення проекту виховного простору для розвитку обдарованих учнів ми вважаємо розкриття власних потенційних можливостей, самоактуалізацію обдарованих школярів через підвищення професійного рівня на базі створених «шкіл» професій. Основою проекту покладено системний підхід, що сприяє поглибленому теоретичному опрацюванню проблеми розвитку обдарованості дітей і формуванню системи цілей та завдань діяльності педагогічних і управлінських структур та їхній конструктивній взаємодії на різних рівнях. Основними характеристиками проекту виховного простору для обдарованих учнів ми вважаємо: цілеспрямованість і цілісність; урахування розвитку сучасного суспільства і освіти; адекватна постановка педагогічних цілей і завдань; єдність із соціумом; високий рівень продукування головних компонентів системи та обдарованості; методологічна визначеність; забезпечення здатності до змін умов, розвитку та саморозвитку.

У процесі формування проекту виховного простору визначено завдання реалізації проекту для розвитку обдарованих школярів:

1) інформування громадськості про діяльність «шкіл» професій та можливість участі у них шляхом проведення інформаційно-просвітницької кампанії про проект та розміщення інформаційних матеріалів у навчальних закладах освіти та засобів масової інформації;

2) інформування обдарованих школярів та їхніх батьків про стан та перспективи регіонального ринку праці, його структуру та вимоги, що суспільство висуває до сучасного працівника;

3) формування відповідального ставлення до планування власної життєдіяльності за рахунок розширення знань про глобальне інформаційне суспільство, світ професійної діяльності, інформування про розмаїття професій та основні правила вибору життєвого шляху;

4) творення мотивуючої і об'єднуючої лінії поведінки, що стимулює високу ініціативність учасників проекту;

5) дотримання виховного характеру діяльності «шкіл» професій за допомогою їх спрямованості на формування всебічно розвиненої творчої особистості у комплексі трудового, економічного, морального, естетичного, правового та фізичного напрямів виховання [2, с. 27].

Аналізуючи наукові дослідження щодо проблеми організації виховного простору з розвитку обдарованої особистості, нами виокремлено певні способи реалізації проекту, що орієнтовані не лише на створення належних умов для формування і розвитку творчої та креативної особистості, а й здатні забезпечити оптимальну життєтворчу атмосферу. Серед них можна назвати такі як: здійснення поширення інформаційно-просвітницької діяльності про проект шляхом розміщення публікацій у ЗМІ та регіональних навчальних закладах освіти, налагодження інформаційного супроводу заходів проекту в засобах масової інформації; налагодження спільної діяльності з місцевою владою у формі круглого столу на тему: «Організація виховного простору для обдарованих дітей».

Організований таким чином виховний простір здатний стимулювати розвиток природних нахилів та творчих здібностей вихованців. Результатами освітньо-виховного процесу для обдарованих школярів передбачено суттєві досягнення в соціальній та гуманітарній сферах. [2, с. 28].

Висновки. Тож, можна констатувати, що розвиток обдарованості дітей є результатом значної кількості об'єктивних та суб'єктивних чинників. Соціальна взаємодія педагогічних, соціальних установ та сім'ї є пріоритетним компонентом цілісного соціально-виховного середовища, що мобілізує виховні ресурси, посилює та вдосконалює соціалізуючий вплив на особистість школяра. Цей важливий напрям взаємодії потребує подальшого наукового вивчення, системного розвитку та вдосконалення.

Використані джерела

1. Антонова О. Є. Психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини як реалізація особистісно орієнтованого підходу. *Професійно-педагогічна освіта: особистісно-орієнтований підхід*: монографія; за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир, 2012. С. 316–345.
2. Беата Анна Земба Проект виховного простору для розвитку обдарованої дитини. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. Серія: Педагогіка та психологія./ засн.: НАПН України. Інститут обдарованої дитини. 2016, травень. Київ. 2016. № 5 (48). С. 25–29.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: підручник. Київ, 2008. 848 с.
4. Бухлова Н. Інноваційні підходи до навчання обдарованих дітей. *Обдарована дитина. Психолого-педагогічний супровід*; упоряд. Ж. Сташко. Київ, 2013. 104 с.
5. Веліканова О. Г., Дзюбенко О. М. Система роботи з обдарованими учнями (з досвіду роботи Харківської спеціалізованої школи № 16). Організація роботи з обдарованими учнями: досвід харківських шкіл (за результатами відкритого конкурсу-захисту проектів): Методичний посібник для заступників директорів ЗНЗ та вчителів, які працюють з обдарованими дітьми. Харків, 2009. 40 с.

6. Комплексна програма підтримки та розвитку обдарованих дітей «творча обдарованість» Сніжнянського міського відділу освіти на 2011-2015 роки. URL: [snezhnoe-rada.gov.ua/files/sovet/.../ 120.doc](http://snezhnoe-rada.gov.ua/files/sovet/.../120.doc) (дата звернення: 09.06.2018)
7. Морозова Л.А. Психолого-педагогическое сопровождение одаренных детей в общеобразовательной школе. URL: <http://argo1.com.ua/54.htm> (дата звернення: 07.06.2018)
8. Седова Т.Д. Ціннісні орієнтації педагогічного супроводу обдарованих учнів в освітньому середовищі гімназії. *Організація роботи з обдарованими учнями: досвід харківських шкіл* (за результатами відкритого конкурсу-захисту проектів): Методичний посібник для заступників директорів ЗНЗ та вчителів, які працюють з обдарованими дітьми. Харків, 2009. 40 с.

Drozdenko V., Kostyuchenko O.

PROVIDING BY THE TEACHER OF TECHNOLOGIES PERSONALITY-ORIENTED APPROACHES TO EDUCATION OF THE GIFTED HIGH SCHOOL PUPILS

Various approaches to the educational process in relation to the gifted children, including individual-personal approach, didactic, psychodidactic and others are considered.

The attention is focused on the fact that training and education of a gifted person should be based on the readiness of the teacher, educator, coach to teach the student to plan their own way of life, to develop an individual educational trajectory, as well as the ability of an adult to respond adequately to the physical or emotional discomfort of the student, to his request for interaction. That is, we are talking about pedagogical support. And this is the creation of pedagogical situations for the free determination of pupils' responsible choice of learning strategies, communication, behavior, sources of necessary information, tasks of different nature and complexity, reporting forms, the creation of pedagogical situations for the formation and development of the ability of life and professional self-determination; joint with pupils organization of a sequence of educational activities and providing it by the appropriate organization of the educational process; reflexive interaction of the teacher and the pupil concerning products of educational activity, in particular by means of psychological and pedagogical cards of development and schedules of individual achievements of pupils; creation of the comfortable environment that is based on the atmosphere of openness, dialogue, tolerance, respect for other opinion, a position and so forth.

The main purpose of training of the gifted pupils determines the development of holistic worldview and systemic thinking, disclosure and development of the personality of a gifted child, his creative abilities and spiritual values, and the objectives are: the development of broad cognitive interests; the formation of a holistic picture of the world and systemic thinking; the development of creative personality and all kinds of thinking; the acquisition of abilities for independent knowledge and research work, research abilities and skills; the development of communication skills; the formation of the ability to reflect, self-knowledge, understanding the value and uniqueness of the other person and yourself.

It is concluded that the development of children's giftedness is the result of a significant number of objective and subjective factors. Social interaction of pedagogical, social institutions and the family is a priority component of the integral social and educational environment, mobilizing educational resources, strengthens and improves the socializing influence on the personality of the pupil. This important area of cooperation requires further scientific study, systematic development and improvement.

Key words: *gifted pupil, personality-oriented pedagogy, innovative approaches to learning, pedagogical support, educational space project, contemporary Technologies teacher.*

Стаття надійшла до редакції 09.06.2018 р.